

Przestępczość i dewiacja. Wybrane koncepcje psychologiczno- socjologiczne

Magdalena Ciołak

Chcąc pisać o przestępczości należy najpierw zastanowić się nad takimi terminami jak dewiacja i niedostosowanie społeczne. Pozwolą nam one lepiej zrozumieć wcale nie jednoznaczne pojęcie przestępczości.

W pewnym sensie, choć nie był on kryminologiem, prekursorem socjologii dewiacji był E. Durkheim, który stanął na czele trzech nurtów teoretycznych tejże dziedziny. Przyjął on bowiem koncepcję „pożytków z dewiacji” zakładając, że¹:

a) „Dewiacja jest zjawiskiem normalnym, ponieważ występuje we wszystkich społeczeństwach, bez względu na ramy czasowe i przestrzenne”.

b) „Dewiacja jest zjawiskiem normalnym ze statystycznego punktu widzenia przez swą powszechność występowania”.

c) „Dewiacja stanowi czynnik zdrowia publicznego (i w tym sensie jest integralną częścią wszelkiego zdrowego społeczeństwa)”².

Współcześnie dewiację można definiować jako „nieprzestrzeganie zespołu norm przyjętych przez członków danej społeczności lub społeczeństwa”³. Normy zaś to reguły, które zawierają w sobie wartości danej kultury. To one wspólnie kształtują sposób, w jaki mają zachowywać się uczestnicy kultury, czyli jednostki. Nie należy jednak dzielić społeczeństwa na tych, którzy przestrzegają normy i tych, którzy tego nie robią. Każdy z nas czasami przekracza pewne ogólnie przyjęte normy, czy sprzeciwia się ogólnie przyjętym wartościom.⁴ Przykładem może być przekraczanie ograniczenia prędkości jadąc samochodem, czy przechodzenie na czerwonym świetle. Termin dewiacji obejmuje wiele zachowań, które nie są prawnie sankcjonowane (np. naturyzm, czy subkultury dewiacyjne). Zdecydowanie są to odbiegające od społecznie wytworzonych norm zachowania, ale nie jest to postępowanie nonkonformistyczne, które jest jednoznaczne ze złamaniem prawa.⁵

Podobnie niejednoznacznie określane jest w literaturze przedmiotu pojęcie niedostosowania społecznego. Zazębia się ono także z pojęciem normy.⁶ Większość definicji i ujęć teoretycznych zjawiska niedostosowania społecznego wykorzystuje wskazane kryteria normalności traktując je jako kategorię zjawisk, które wykraczają poza dopuszczalne granice akceptacji. Chcąc zrozumieć pojęcie niedostosowania społecznego w literaturze podaje się definicje przystosowania. Jest to „bezkonfliktowe funkcjonowanie w otoczeniu społecznym”, albo „bezkonfliktowe uczestnictwo w grupach społecznych”.⁷ Ujmowane jest to także jako „równowaga między wymaganiami środowiska społecznego i życia codziennego a sposobem postępowania jednostki”⁸, lub w socjologiczny sposób przez F. Znanieckiego jako interakcyjny „proces przystosowania, określając je jako proces adaptacji społecznej, w którym celem jest przystosowanie jednostki do społeczności ludzkiej i do pełnego uczestnictwa w jej życiu”⁹.

Powyżej zdefiniowane terminy wskazują na nieprzestrzeganie norm, które to mogą prowadzić do popełniania przestępstwa. Ukazują także zjawisko odchylenia od społeczeństwa w niesankcjonowany prawnie sposób.

Interpretacje biopsychologiczne

Pierwsze próby wyjaśniania przestępczości miały w większości charakter biologiczny. Są to interpretacje najdawniejsze i głównie już nie brane pod uwagę przez badaczy, niemniej warto o nich wspomnieć, gdyż łączyły one także interpretacje psychologiczne. Ich głównymi założeniami były:

a) „decydujący wpływ na zachowanie człowieka wywierają cechy pozwalające traktować go jako odrębne indywiduum

b) niektóre z tych cech- dziedziczone, wrodzone, lub nabyte (np. w wyniku urazu lub choroby)- tworzą podłoże sprzyjające powstawaniu zachowań antyspołecznych (społecznie szkodliwych)

c) można ustalić jakie cechy wywołują tendencję do zachowań antyspołecznych (bądź przestępczych), czyli możliwe jest wykrycie związku przyczynowego między określoną cechą (zespołem cech) a określonym zachowaniem

d) ustalenie takiego związku jest jednoznaczne z ustaleniem przyczyn przestępczości, co otwiera możliwości skutecznemu zapobieganiu tego zjawiska”¹⁰.

W związku z tym, że teorie antropologiczne, czy genetyczne nie są brane pod uwagę przez współczesnych badaczy skupię się jedynie na teoriach psychologicznych. Podobnie jak interpretacje biologiczne, psychologiczne ujęcia powstawania przestępstw poszukują źródeł jego powstawania w jednostce a nie w społeczeństwie. Różniącym jest fakt, że podczas gdy biologiczne ujęcia opierają się na cechach fizycznych, tak perspektywy psychologiczne zajmują się typami osobowości.

Przedstawiciele nurtu „pewnych specyficznych cech osobowości” zajmują się głównie badaniami nad tym jakie cechy osobowości są ujemne w skutkach dla człowieka. Wyróżniają oni pojęcie dziecka przestępczego

¹ Por, B. Hołyst, Socjologia kryminalistyczna, Warszawa 2007, s. 952.

² Tamże, s. 952.

³ A. Giddens, Socjologia, Warszawa 2004, s. 224.

⁴ Wartości to „ abstrakcyjne idee, które dają ludziom poczucie sensu i są dla nich drogowskazem w interakcjach ze światem społecznym”. Tamże, s. 46.

⁵ Por, A. Giddens, op. cit., s.224-225.

⁶ Definicje norm, które mają znaczenie dla określenia pojęcia niedostosowania społecznego, mogą mieć charakter statystyczno- psychometryczny, kulturalistyczny, psychiatryczny, pedagogiczny, psychologiczny, etyczny oraz religijny. E. Wysoka, Diagnoza w resocjalizacji, Warszawa 2009, s. 21.

⁷ Tamże, s. 22.

⁸ Tamże, s. 22.

⁹ Tamże, s. 22.

¹⁰ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, Kryminologia, Gdańsk 2001, s. 89.

i nieprzestępczego. To pierwsze posiada cechy, które prowadzą je do popełnienia przestępstwa (impulsywność, wybuchowość, drażliwość, brutalność, skłonność do zachowania agresywnego). Z kolei u dziecka nieprzestępczego nie zauważa się takich cech, albo jest ich bardzo mało.¹¹

Ciekawą także interpretacją w podobnym duchu jest koncepcja nieprawidłowej osobowości. Za istotę tej koncepcji pojmuję się nieprawidłowości w obrębie obrazu samego siebie. Głównie mowa o jaźni subiektywnej i odzwierciedlonej. Ściśle jest to związane z tym, że jednostka może mieć albo niskie poczucie własnej wartości, albo uważać się za kogoś lepszego, silniejszego, co w konsekwencji może powodować nie uznawanie swoich czynów za niegodnych, lub przestępczych. Mankamentem jest także nieprawidłowy system wartości.¹² W badaniach sprawców, którzy byli wielokrotnie karani wyróżnione zostały cechy tzw. zespołu ogólnego niepowodzenia. Należą do nich głównie: „nikła odporność na stres, niewielka zdolność koncentracji, brak wytrwałości w realizowaniu celów. Takiemu zespołowi cech towarzyszą z reguły takie pochodne, jak niskie kwalifikacje zawodowe i nadużywanie alkoholu”.¹³

Interpretacje psychologiczne ujmują także teorie rozwoju osobowości za pomocą teorii dwóch czynników. Głównymi założeniami jest to, że „psychika człowieka zależy zarówno od jego wyposażenia dziedzicznego, jak i od wpływów środowiska, z tym zastrzeżeniem, że dziedziczności i zadatkom wrodzonym przypisuje się nieco większe znaczenie, niż oddziaływaniu środowiska.”¹⁴ Twórcą tej teorii był W. Stern, który zakładał, że rozwój osobowości zależy od zadatków biologicznych, jak i od wpływu środowiska.

Psychoanalicyści zaś zakładają, że „jednostka posiada przeciwstawne sobie dążenie i impulsy społeczne akceptujące porządek społeczny. U większości ludzi rozwijają się tendencje społeczne, u przestępcy natomiast pod wpływem złego wychowania, czy jego braku- biorą górę tendencje antyspołeczne, jako silniejsze i bardziej dynamiczne.”¹⁵ Najsłynniejszym przedstawicielem psychoanalizy był S. Freud.¹⁶ Według niego impulsy, które są niezgodne z nakazami superego ulegają stłumieniu, i zostają wyparte do podświadomości. Tam z kolei tworzą kompleksy psychiczne, które decydują o przebiegu życia psychicznego człowieka. Według Freuda siłą tworzącą kompleksy jest instynkt seksualny. Podstawowym warunkiem rozwoju jest zaspokajanie swoich potrzeb. Z racji tego, że człowiek żyje w społeczeństwie potrzeby te muszą być zaspokajane zgodnie z normami moralnymi i społecznymi.¹⁷ Nie zawsze jest to możliwe, więc człowiek szuka ujścia negatywnym emocjom związanym z kompleksami psychicznymi, w społeczny sposób.

Kolejnymi badaczami, którzy czerpali z dorobku Freuda byli H.S. Sullivan, K. Horney oraz F. Alexander. Sullivan przypisuje większą rolę niż jego poprzednik czynnikom społecznym. K. Horney zaś skupia swoją uwagę na wyróżnionych przez Freuda instynktach śmierci i życia. Według badaczki cechy aspołecznego zachowania takie jak sadyzm, lub czyny przestępcze nie są wynikiem działania instynktu śmierci lecz reakcją jednostki na wrogość środowiska społecznego. Umiejętność kontroli przestępczych tendencji nabywa się w procesie wychowania. W związku z tym Alexander uważa, że przestępczość jest wynikiem złego wychowania i niewłaściwego wpływu środowiska.

Ostatnie już to koncepcje psychiatryczne. Zwraçały one głównie uwagę na takie cechy kryminalistów jak „słabość umysłu”, „zwyródnienie moralne”. Jej przedstawicielem był H.J. Eysenck, który wysunął tezę, że „nienormalne stany psychiczne mają charakter dziedziczny, mogą one też predysponować jednostkę do popełniania przestępstw oraz odpowiadają za problemy wychowawcze”.¹⁸ Według niektórych psychiatrów u części populacji wykształca się amoralna osobowość psychopatyczna. Psychopata jest „wycofaną, pozbawioną emocji jednostką, która działa impulsywnie i rzadko kiedy ma poczucie winy. Niektórzy psychopaci znajdują przyjemność w okrucieństwie jako takim.”¹⁹ Mimo że psychopaci mają problemy z uczuciowością wyższą i co za tym idzie sferą emocjonalno- popędową, która powoduje, że ich zachowania są impulsywne, nie musi towarzyszyć temu obniżenie inteligencji. Problemy psychopatów z uczuciowością wyższą wcale nie muszą iść w parze z brakiem inteligencji. Potrafią oni popełniać okrutne zbrodnie, które są wcześniej przekalkulowane.²⁰

Zarówno, wybrane przeze mnie, biologiczne jak i psychologiczne interpretacje doszukują się „problemu” głównie w jednostce. Niektórzy psychologowie również uwzględniali społeczeństwo jako czynnik warunkujący bycie przestępcą. Zdecydowanie szerzej wypowiadają się na ten temat socjologowie.

Interpretacje socjologiczne

Mimo że część z prezentowanych interpretacji jest nadal aktualna, najnowsza kryminologia poszukuje źródeł zjawiska przestępczości w szeroko pojętych układach społecznych. Według socjologów „przestępstwo jest produktem społecznych procesów, które powodują, że pewne osoby stają się przestępcami”.²¹ Większość teorii socjologicznych nosi

¹¹ Por, L. Wołoszynowa, op. cit., s. 196-197.

¹² Por, J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, op. cit., s. 100.

¹³ Tamże, s. 100.

¹⁴ Tamże, s. 191.

¹⁵ Tamże, s. 196.

¹⁶ Głównymi założeniami jego teorii było sprowadzenie psychiki ludzkiej do trzech struktur :id- czyli impulsy i popędy, ego- kieruje się „zasadą realizmu”, superego- zinternalizowane wzory moralne, kulturowe, reguły panujące w danym społeczeństwie. Te trzy poziomy dzielą procesy życiowe człowieka na świadome i nieświadome. Fenomenem teorii Freuda jest to, że człowiekiem działają irracjonalne żywioły, z czego najsilniejszym jest instynkt seksualny. Por. J. Szacki, Historia myśli socjologicznej, Warszawa 2005, s. 337-338

¹⁷ Freud określa to konkretniej jako prawidłowo rozwiązany kompleks Edypa (czyli zaspokojenie potrzeby wyłączności matki, poprzez inną aktywność społeczną, współdziałanie z innymi), po którym następuje proces uspołecznienia się.

¹⁸ A. Giddens, op. cit., s. 227.

¹⁹ Por, tamże, s. 227.

²⁰ Por, J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, op. cit., s. 101.

²¹ B. Hołyst, op. cit., s. 951.

w sobie implikacje psychologiczne stąd też nazywane są psychospołecznymi. Z tego względu, że jest ich bardzo dużo chciałabym je przedstawić w syntetycznej całości za pomocą następującego podziału:

- a) teorie funkcjonalistyczne
- b) teorie ekonomiczne i konfliktu
- c) teorie interakcjonistyczne
- d) teorie kontroli

Poniższe opisy będą wybranymi koncepcjami, charakteryzującymi dany nurt. Pierwszą grupą teorii jest **teoria funkcjonalistyczna**. Przedstawicielami jej był E. Durkheim. W świetle tej teorii dewiacja i przestępczość wynika z chaosu, oraz zmian jakie następują w społeczeństwie.²² Zmiany te powodują wystąpienie stanu anomii, która charakteryzuje się rozpadem więzi społecznych i dezorientacją ludzi co do obowiązujących norm zachowania. To znaczy, że nowa sytuacja nie wytworzyła jeszcze norm, którymi mieliby kierować się ludzie, w związku z tym anomia prowadzi także do występowania egoistycznych tendencji, które drzemią w człowieku, co skłania go do zachowań dewiacyjnych.²³

Kolejną grupą teorii wyjaśniających zjawisko przestępczości są **teorie ekonomiczne i konfliktu**. Wybrany przeze mnie przedstawicielem teorii ekonomicznych jest K. Marks. Marksistowska teoria opiera się na podziale ludzi na klasę panującą i pracującą. Według niego wszystkie kryzysy ekonomiczne wzmocniają konflikt między tymi klasami. W wyniku swobodnego konfliktu dochodzi do wzrostu przestępczości. Dzieje się tak gdyż dochodzi do sprzeczności między konsumpcją a produkcją. Na skutek kryzysu jednocześnie intensyfikuje się owa sprzeczność motywując obydwie klasy kapitalistów i robotników do przestępczości. Rodzaje przestępstw są uzależnione od pozycji klasowej. Niemniej jednak przestępczość wzrasta przede wszystkim w klasie najbiedniejszych.²⁴

Chcąc powstrzymać falę przestępstw, które są popełniane na skutek nierówności ekonomicznych należałoby przede wszystkim postarać się zmniejszyć dysproporcje między klasami. Najczęściej popełnianymi przestępstwami w dobie kryzysu ekonomicznego są przestępstwa przeciwko mieniu, przestępstwa gospodarcze.

Teorie konfliktu nawiązywały do teorii ekonomicznych, w szczególności Marksa. Dewiacja według zwolenników tego nurtu była pojmowana jako wybór człowieka. Istotnym jest, że wybór zachowania dewiacyjnego spowodowany był nierównościami systemu kapitalistycznego. W związku z tym ludzie, którzy zrzeszają się w grupy uważane za dewiacyjne zaangażowani są w działalność polityczną walczącą o władzę.²⁵ Według innych badaczy konflikt nie musi wiązać się jedynie z nierównościami dostępu do władzy czy środków może pojawić się także w sferze norm, wartości, różnic kulturowych, czy różnic w interesach poszczególnych grup.²⁶ Trzech najsłynniejszych i współczesnych zwolenników teorii konfliktu są: A. T. Turek, W. J. Chambliss oraz R. Quinney. Poniżej zaprezentuję wybrane przeze mnie dwie teorie.

Pierwsza z nich podobnie jak Simmel ujmuje konflikt jako jedno z wielu zjawisk społecznych. A. Turek uważa, że przestępstwa rodzą się z powodu przypisania statusu kryminalnego danej jednostce. Owy status może być przypisany z powodu rzeczywistych, bądź wymyślonych cech, zachowania, istoty bardziej niż czynów. Turkowi chodzi generalnie o zachowanie autorytetów, które kontrolują proces kryminalizacji. Stworzone jest to po to by mogły istnieć w społeczeństwie autorytety, które będą przykładem dla innych. Wyróżnia on w swej teorii normy kulturowe, które są symboliczne i odnoszą się do tego czego się oczekuje oraz społeczne, które są wzorcami faktycznego zachowania. Zatem „kulturowe i społeczne różnice między autorytetami i podmiotami prowadzą prawdopodobnie do konfliktu. Im większa jest różnica władzy (siły) między egzekutorami norm a przeciwnikami, tym większe jest prawdopodobieństwo kryminalizacji.”²⁷

W. Chambliss wraz z R. B. Seidmanem opublikowali książkę „Prawo, porządek i władza”, która stanowi marksistowską analizę amerykańskiego systemu prawnego. Dowodzą oni, że porządek prawny nie wspiera przeciętnych ludzi, ale grupy interesów biurokratycznych organizacji, które to prawo egzekwują. Prościej mówiąc im wyższa jest pozycja danej grupy, tym większe prawdopodobieństwo, że jej propozycje zostaną zapisane jako ustawy, która będzie wprowadzona zgodnie z porządkiem dziennym danej organizacji. Przekłada się to na kary wymierzone przeciwko przestępcom. W zależności od statusu społecznego i warstwy w jakiej jednostka się znajduje kara jest surowsza dla osób z niższych warstw, gdyż nie mają możliwości by walczyć z systemem społecznym oraz łagodniejsze dla osób z warstw klasy średniej i wyższej.²⁸ Chambliss wyraża pogląd, że „tworzenie i realizacja ustaw wyrastają z konfliktu społecznego, przyczyniają się do tego konfliktu i zwiększają go”. Oznacza to, że pewne zachowania uznane są za przestępstwa, gdyż w interesie klasy panującej leży to by je tak definiować. W związku z tym członkowie klasy uprzywilejowanej mogą bezkarnie naruszać prawo w przeciwieństwie do członków klasy niższej. Autor podkreśla, że tak samo się dzieje w przypadku środków

²² Dokładnie zjawisko to powstaje gdy w okresie gwałtownych zmian głównie na tle ekonomicznym, następuje załamanie kontroli społecznej, a co za tym idzie jednostki nie czują, że podlegają ogólnie przyjmowanym normom. Dzieje się tak, gdyż aspiracje jednostki nie są możliwe do realizacji za pomocą dostępnych środków. Taki stan może doprowadzić do anomii. Por. A. Giddens, op. cit., s. 228.

²³ Por. B. Hołyst, op. cit., s. 954 Ciekawym jest fakt, że Durkheim jeszcze pisze nie tylko o sytuacji kryzysu ekonomicznego, co z logicznego punktu widzenia może rzeczywiście powodować zwiększenie zachowań dewiacyjnych, ale także o sytuacji gdzie następuje gwałtowny wzrost gospodarczy. W takim wypadku następuje nadmierne rozbudzenie aspiracji, oraz dążeń do szybkiego zaspokajania potrzeb, osiągania nowych celów, sukcesów, które to zwiększają prawdopodobieństwo kryminalnych zachowań. Por. J. Bałachut, A. Gaberle, K. Krajewski, op. cit., s. 253.

²⁴ Por. tamże, s. 252-253.

²⁵ Por. A. Giddens, op. cit., s. 235.

²⁶ Należy zaznaczyć, że nie każdy konflikt musi być w negatywny sposób interpretowany. G. Simmel uważał, że konflikt jest „fundamentalnym społecznym procesem”, stanowiąc normalną część życia oraz formę interakcji wśród innych form. Por. B. Hołyst, op. cit., s. 989.

²⁷ Por. tamże, s. 989-990.

²⁸ Por. tamże, s. 990-991.

produkcji, oraz wartości, które są propagowane przez klasę panującą w społeczeństwie. Oczywistym jest to, że obowiązujący system wartości uciska klasy podporządkowane.²⁹

Socjologowie zajmujący się przestępczością i dewiacją w ujęciu **teorii interakcjonistycznych** zadają sobie pytanie co sprawia, że dane zachowanie jest uznawane za dewiacyjne oraz co sprawia, że ktoś jest przestępcą? Zakładają oni, że dewiacja jest wytworem społeczeństwa, i odrzucają jednocześnie jakiegokolwiek typy działania, które byłoby „dewiacyjne” samo przez się.³⁰

Jedną z bardziej znanych teorii dewiacji społecznych jest teoria zróżnicowanych powiązań H.Sutherlanda. Teoria ta opierała się na interakcjach między ludźmi. Mianowicie według amerykańskiego badacza zachowań dewiacyjnych uczymy się poprzez interakcje z innymi ludźmi. Teoria ta zakłada, że „...zachowanie przestępcze jest normalnym, wyuczonym zachowaniem, a w procesie uczenia się zachowania przestępczego pojawiają się wszystkie te mechanizmy, które występują przy każdym innym uczeniu się wzorów zachowania”.³¹ Inaczej ujmując jednostki stają się przestępcami, nie z powodu wrodzonych cech psychicznych, ale dlatego, że przestają z osobami, które wyznają przestępcze normy. Według Sutherlanda znaczącą dla człowieka jest grupa pierwotna, oraz związana z nią socjalizacja. Zachowania kryminalne są w większości wyuczone w tych właśnie grupach, a w szczególności w grupach rówieśniczych. Dzieje się tak na skutek ich bliskości i trwałości kontaktów. Zatem przestępcze zachowania są tak samo wyuczone jak zachowania praworzędne, i służą zaspokajaniu i realizacji tych samych potrzeb i wartości.³²

Teoria etykietowania, to jedna z kluczowych perspektyw rozumienia przestępczości. Istotą tego kierunku jest społeczna reakcja na zachowanie przestępcze, a nie same przyczyny powstawania przestępstw. W świetle teorii etykietowania bądź naznaczenia społecznego (stygmatyzacji) dewiacja nie jest zespołem cech jednostek lub grup społecznych, ale procesem interakcji między dewiantami a niedewiantami.

Za twórcę i przedstawiciela teorii naznaczenia uważany jest E. Lemert. Twierdzi on, że kontrola społeczna rodzi dewiację. Na rozmiary i strukturę zachowań sprzecznych z normami wpływa reakcja społeczna jak i „zła wola” sprawcy. Na tej podstawie autor podzielił zachowania dewiacyjne na dewiację pierwotną, która oznacza czynniki społeczne, kulturowe, psychiczne lub fizjologiczne mogące pozostawać w trwałości i przypadkowych konfiguracjach. Wg Lemerta człowiekiem dewiantem można się stać przez proces stygmatyzacji, a nie przez sam fakt dokonania czynu karalnego, bądź odbiegającego od norm. Drugim podziałem była dewiacja wtórna, która rozpoczyna się z chwilą społecznej reakcji na zachowanie dewiacyjne. Następnie dochodzi do publicznego określenia danej osoby jako przestępcy, odmienca, dewianta, oraz poddanie go licznym zewnętrznym aktom degradacji. Cały ten ciąg społecznych reakcji, sprawia, że pewni ludzie zaczynają się zachowywać zgodnie z przyklejoną im etykietą. Swoistym wpływem na samą jednostkę jest wytworzenie negatywnego obrazu samego siebie. Wówczas dewiant godzi się ze swoją etykietą i zaczyna uznawać się za dewianta. W takim przypadku nadana etykieta staje się podstawą tożsamości jednostki przyczyniając się do utrwalenia lub wzmocnienia niepożądanych zachowań.³³ Podsumowując teorię naznaczenia społecznego Lemert wyróżnił następujące stadia procesu dewiacji:

„1) dewiacja pierwotna, 2) dewiacja wtórna, 3) społeczne kary, 4) kolejna pierwotna dewiacja, 5) mocniejsze kary i odrzucenie, 6) kolejna dewiacja, z możliwością wrogości i urazy, która zaczyna się skupiać na tych, co karzą, 7) osiągnięcie kryzysu w poziomie tolerancji, wyrażające się w formalnej akcji ze strony społeczności w postaci stygmatyzacji dewianta, 8) wzmożenie zachowania dewiacyjnego jako negatywna reakcja na stygmatyzację i kary, 9) końcowa akceptacja dewiacyjnego statusu społecznego i próby przystosowania się w oparciu o społeczną rolę.”³⁴

Kontynuatorem teorii naznaczenia był H.Becker. Według niego „...zachowanie dewiacyjne to zachowanie, któremu ludzie przypisują taką etykietę, ...o tym, że ktoś zostaje dewiantem nie decyduje zachowanie dewiacyjne”.³⁵ To czy ktoś zostanie dewiantem czy też nie uzależnione może być od jego ubioru, sposobu mówienia lub kraj, z którego jednostka pochodzi.³⁶

Według teorii kontroli „przestępstwo jest wynikiem zachwiania równowagi między impulsami skłaniającymi do czynu przestępczego a mechanizmami kontroli społecznej i fizycznej powstrzymującymi od takich czynów. Przyjmuje się tu raczej, że ludzie działają racjonalnie i że każdy, gdyby tylko miał po temu sposobność, dokonywałby czynów dewiacyjnych. Wiele rodzajów przestępstw jest wynikiem „decyzji sytuacyjnych”- dana osoba widzi okazję i jest to wystarczająca motywacja.”³⁷

²⁹ Por, tamże, s. 991.

³⁰ Por, A.Giddens, op. cit., s. 230.

³¹ Por, B.Hołyśt, op. cit., s. 961.

³² Por, tamże, s. 962-963, oraz Por, A.Giddens, op. cit., s. 230-231. B.Hołyśt, op. cit., s. 963 Teoria ta opiera się na wzmacnianiu przez subkultury przestępcze, złego zachowania. W przypadku ważności grup pierwotnych, i dodatkowo wzmacniających przestępcze zachowanie człowiek wchodzący z nimi w interakcje uczy się takiego a nie innego zachowania.

³³ Por, B.Hołyśt, op.cit., s.984-986, oraz por, tamże, s. 231-232.

³⁴ Tamże, s. 986 .

³⁵ A.Giddens, op. cit., s. 231.

³⁶ Por, tamże, s. 231 Myślę, że ciekawą dygresją byłoby pójście o krok dalej lub spojrzenie z innej strony na osobę, która jest już nosicielem jakiejś etykiety. E.Goffman rozważał kwestię piętna, pisał o osobach napiętnowanych, o mechanizmach przyswajania piętna i uczenia się życia z nim. Robił to w prawdzie w szerokim tego słowa znaczeniu, ujmując nie tylko piętno przestępcy, ale także osoby niepełnosprawnej, bezrobotnej itd. Według Goffmana można wyróżnić trzy rodzaje piętna: brzydotę cielesną lub deformacje fizyczne, wady charakteru, zaburzenia psychiczne, pobyt w więzieniu , nałogi itp. oraz grupowe piętna rasy, narodowości, wyznania. Zatem gdy ktoś jest nosicielem któregośkolwiek z piętna jego interakcje z innymi ludźmi zaczynają być zaburzone. Konkretniej cecha nadana, lub widoczna (piętno) odstręcza innych ludzi , oraz deprecjonuje inne jego cechy, które mogłyby wyrzucić na nas pozytywne wrażenie. Ludzie wchodzący w interakcję z osobą noszącą piętno od razu posługują się utartymi, często stereotypowymi opiniami na jej temat powodując u niego negatywne emocje, oraz zrzeszanie się takich osób w swoich grupach. Por, E.Goffman, „Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości”, Gdańsk 2005, s. 34-47.

³⁷ A.Giddens, op. cit., s. 235.

Przedstawicielem teorii kontroli jest T.Hirschi. Uważał, że „człowiek ze swej natury jest egoistyczny i nie ma żadnych biologicznie uwarunkowanych hamulców powstrzymujących przed krzywdzeniem innych ludzi. Stan natury to- jak ujął Hobbes- „wojna wszystkich przeciwko wszystkim”³⁸. Idąc jednak dalej autor poruszył w swych interpretacjach kwestię więzi ze społeczeństwem i prawem, które ulegają osłabieniu bądź zerwaniu. Mianowicie „jednostka może dokonywać czynów przestępnych, ponieważ jej więzi z porządkiem konformistycznym zostały w pewnej mierze załamane”.³⁹ W związku z tym zmniejsza się przestrzeganie norm społecznych przez jednostkę. Rozwinięciem tej teorii jest wyróżnienie następujących elementów więzi społecznych: przywiązanie, zobowiązanie, zaangażowanie, przekonanie, które to ściśle współgrają z więziami społecznymi i prawnymi. Jeżeli ulegają one osłabieniu bądź zerwaniu prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa przez człowieka jest wysokie.

Wszystkie wyżej przedstawione teorie podejmują szeroko ujętą dewiację. Tak przeróżne spojrzenia na przestępczość i dewiację nie wyczerpuje tematu. Wszak nie została przedstawiona teoria podkultur, czy społecznego uczenia się zachowań agresywnych. Zamiarem moim nie było prezentować wszystkich znanych i mniej, bo współczesnych już teorii dewiacji, a nakreślenie szerokich teorii socjologicznych, które w ciekawy sposób reprezentują tę naukę.

Opracowanie: mgr Magdalena Ciołak

³⁸ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, op. cit., s. 127.

³⁹ B. Hołyst, op. cit., s. 971.